

SÁNG TẠO - PHẨM CHẤT NHÂN CÁCH HÀNG ĐẦU CỦA CON NGƯỜI TRONG XÃ HỘI HIỆN ĐẠI

Nguyễn Đình Gấm*

Xã hội công nghiệp, xã hội thông tin luôn đặt ra những cơ hội, thách thức với mọi người. Do đó sáng tạo là một phẩm chất hàng đầu, một điều kiện không thể thiếu để mỗi con người thích nghi, tồn tại và phát triển. Trên bình diện quốc tế, quốc gia nào có nguồn trí tuệ, chất xám cao hơn, khả năng sáng tạo giỏi hơn sẽ là yếu tố đảm bảo cho sự thành công trong cạnh tranh; nước nào có hàm lượng trí tuệ, chất xám nghèo nàn, thấp kém là dấu hiệu của sự tụt hậu. Bởi lẽ, sáng tạo là một *chỉ số của nhân cách, phẩm chất nhân cách*, có ý nghĩa quyết định đến thành công mà biểu hiện của nó là việc làm chủ khoa học kỹ thuật, tạo ra những công nghệ mới, những sản phẩm mới có chất lượng cao, đa năng phục vụ kịp thời các nhu cầu của cuộc sống. Có thể đưa ra khẩu hiệu hành động của con người trong xã hội hiện đại là: "*Sáng tạo - Thành công - Giáo điều - Thất bại*". Vì vậy, sáng tạo trở thành mối quan tâm hàng đầu của các nhà chính trị, các nhà giáo dục, các nhà kinh doanh hiện nay. Đây cũng là một vấn đề mà các nhà tâm lý học đặc biệt coi trọng. Hiện nay, tâm lý học sáng tạo là một chuyên ngành mới mẻ, đang có nhiều triển vọng đóng góp cho sự phát triển kinh tế- xã hội của đất nước.

Sáng tạo là tìm ra cái mới, cách giải quyết mới, không bị gò bó, phụ thuộc vào cái đã có. Như vậy, nói sáng tạo là nói đến ý tưởng mới, hành động theo

cách mới, làm ra sản phẩm mới nhưng đồng thời là nói đến *cái tối ưu, cái có giá trị, cái có ích* cho con người. Sáng tạo cần cho mọi người và cần cho mọi lĩnh vực của cuộc sống. Lâu nay đã từng có những ý nghĩ sai lầm rằng chỉ các nhà khoa học, nhà thơ, nhà văn mới cần sự sáng tạo còn những người lao động chân tay, người trợ lý, người nông dân... không cần sự sáng tạo. Thực tiễn chứng tỏ rằng trong mọi hoạt động, mọi lĩnh vực của cuộc sống, nếu không có sáng tạo thì khó mà thành công được. Nhất là trong điều kiện của xã hội hiện đại - xã hội học tập, nền kinh tế tri thức, mặc dù nhiều khâu được công nghệ hóa, tự động hóa, nhiều chức năng lao động trí óc và chân tay được giải phóng thì sáng tạo vẫn là phẩm chất nổi bật của con người.

Tâm lý học hoạt động *xem sáng tạo như một phẩm chất của nhân cách gắn với chủ thể nhất định*; cụ thể hơn sáng tạo là phẩm chất trí tuệ, phẩm chất tư duy thể hiện ở khả năng tạo ra những ý tưởng mới mẻ, những sản phẩm vật chất hoặc tinh thần có giá trị đặc biệt. Sáng tạo là phẩm chất nhân cách đặc trưng của con người, của những người có hoạt động trí tuệ phát triển. T.Kakiguchi, một nhà giáo dục Nhật Bản đã khẳng định rằng: "Tinh hoa của nhân tính là tính sáng tạo, và con người biểu lộ tính sáng tạo trong hành vi của mình, trừ phi năng lực sáng tạo bị bóp nghẹt hay bị tiêu huỷ". Sự sáng tạo của cá nhân diễn ra trong hoạt động, bao

*PGS. TS., Học viện Chính trị - Quân sự

gồm cả hoạt động bên trong (tư duy) và hoạt động bên ngoài (thực tiễn). Quá trình sáng tạo thực chất là hành động tư duy nảy sinh khi có các tình huống có vấn đề đặt ra trong cuộc sống, nó xuất hiện khi có sự mâu thuẫn giữa cái đã biết với cái chưa biết, với cách thức cũ không còn phù hợp đòi hỏi phải có phương pháp mới giải quyết vấn đề hoặc giữa lý luận và thực tiễn có sự lệch pha mà con người muốn làm sáng tỏ. Có thực tế là cùng một hoàn cảnh, điều kiện như nhau nhưng người này thì hành động chỉ theo kinh nghiệm, máy móc theo đường mòn lối cũ, còn người kia lại giải quyết vấn đề một cách linh hoạt và sáng tạo, do vậy kết quả hoàn toàn khác nhau. Đối với chúng ta, do ảnh hưởng của kinh tế tiểu nông lạc hậu, của chiến tranh, của nếp nghĩ, thói quen tiểu nông mà sáng tạo chưa phải là một phẩm chất, một giá trị được coi trọng đúng mức. Đây là vấn đề cần phải quan tâm và khắc phục trong tiến trình chúng ta đẩy mạnh CNH, HĐH đất nước.

Sáng tạo là phẩm chất cần thiết cho mọi lĩnh vực của cuộc sống, trong suốt cuộc đời con người cần phải trau dồi, phát triển phẩm chất sáng tạo. Đối với mỗi cá nhân, muốn hình thành và phát triển phẩm chất sáng tạo cần coi trọng thực hiện tốt một số vấn đề dưới đây:

1. *Ý tưởng là mầm mống của sự sáng tạo, do đó trước tiên cần quan tâm đến các ý tưởng mới, cách đặt vấn đề khác lạ xuất hiện tình cờ, ngẫu nhiên nhiều khi có vẻ không liên quan đến vấn đề đang tập trung giải quyết nhưng hãy "túm" ngay lấy nó, hãy tiếp tục phát triển nó, tập trung suy nghĩ để làm cho ý tưởng trở nên rõ ràng, tường minh, dễ hiểu. Tất nhiên, ý tưởng chỉ đến với những ai động não, nung nấu suy nghĩ, trần trở tìm tòi cách giải quyết một vấn đề, nó*

không phải là may mắn hay sự tình cờ mà có được. Anbe Anhstanz đã nói: "Việc thiết lập vấn đề thường quan trọng hơn việc giải quyết vấn đề đó, vì giải quyết vấn đề chỉ là công việc của kỹ năng toán học hay kinh nghiệm". Những ý tưởng mới chỉ có giá trị khi nó mang trong đó những hạt nhân hợp lý, những tiền đề cho sự giải quyết vấn đề. Tố chất cá nhân, phương pháp giáo dục và môi trường xã hội là các nhân tố ảnh hưởng, qui định đến sự xuất hiện các ý tưởng mới. Chúng ta cần có cơ chế khuyến khích, động viên cá nhân biến những ý tưởng sáng tạo trong khoa học, nghệ thuật, kinh doanh... hiện thực hóa trong thực tiễn.

2. Chúng ta cần tập thói quen nhìn thẳng vào vấn đề mà chúng ta đang giải quyết để tìm ra mâu thuẫn nội tại, phát hiện ra bản chất thường nằm ẩn sâu trong hàng đống sự kiện, hiện tượng bị tác động của những nhân tố bên ngoài, của cuộc sống đời thường che lấp đi. Muốn vậy, *cần có cách nhìn mới, tiếp cận mới*: Hãy nhìn vấn đề bằng "con mắt khác", "từ góc độ khác" xem sao. Hãy nhìn thật lâu, nhìn thật sâu, nhìn thật chăm chú vào vấn đề. Nghĩa là nhìn từ ngoài vào trong thì có thể chúng ta sẽ phát hiện cái cần tìm, cái cần giải quyết có khi thật dễ dàng, đơn giản đến không ngờ mà cách xem xét nông cạn, hời hợt chạy theo sự kiện đã bỏ qua. Như vậy, để phát hiện bản chất vấn đề cần có phẩm chất sâu sắc của tư duy, tính tập trung cao nhờ đó mà có được lời giải đúng nhất. Để có lời giải đúng trong nhà trường, người học sinh cần có tri thức và phương pháp; để giải đáp được các bài toán của thực tiễn cuộc sống chúng ta cần cả kiến thức, kinh nghiệm, phương pháp và khát vọng.

3. Muốn có phẩm chất sáng tạo cần

rèn luyện óc tư duy độc lập, tinh thần phê phán và hoài nghi khoa học trong quá trình học tập, công tác. Các nhà tâm lý học đã xác định rằng: ở mọi cá nhân bình thường, mọi lứa tuổi đều có mầm mống của sự sáng tạo, nhưng do phương pháp giáo dục không phù hợp, do thiếu rèn luyện mà những mầm mống này thui chột đi. Do vậy, trong giáo dục, rèn luyện trau dồi sự sáng tạo cần phải mở rộng hiểu biết, nâng tầm suy nghĩ cho cá nhân; chớ gò bó tư duy, hành động của họ theo những khuôn mẫu cứng nhắc; chớ bị sự cảm dỗ của những giáo điều cũ kỹ, những thần tượng nay đã lỗi thời. Phương châm hành động của các nhà tình báo là "cách thức đánh chiến thắng không bao giờ lặp lại" hoàn toàn đúng trong mọi lĩnh vực cuộc sống. Chúng ta có thể diễn đạt bằng một châm ngôn "hãy suy nghĩ tìm một lối đi riêng để thành công". Do vậy, nhiệm vụ quan trọng nhất của giáo dục là dạy cho con người biết cách suy nghĩ độc lập, dạy phương pháp tư duy để tìm chân lý. Khi mỗi người biết suy nghĩ bằng chính "cái đầu" của mình thì sự sáng tạo sẽ xuất hiện, khi đó những công trình khoa học, tác phẩm nghệ thuật, những sản phẩm công nghệ cao ra đời là điều tất nhiên.

4. Quá trình sáng tạo bao giờ cũng nảy sinh trong hoàn cảnh cụ thể, trong tình huống nhất định. Mặc dù chúng ta luôn bị điều kiện khách quan tác động chi phối trong khi tìm kiếm và giải quyết vấn đề nhưng mỗi cá nhân *đừng bao giờ phụ thuộc hoàn toàn vào hoàn cảnh*; chớ vội nghĩ "cái khó bó cái khôn" rồi đầu hàng thì đó là một sai lầm to lớn. Trong thực tế, những người thụ động thường biện bạch "tình cảnh của tôi khó khăn quá", "đành bó tay", "không thể làm khác được", "giá mà có

một chút may mắn"... Những người có chí và sáng tạo thì có cách đặt vấn đề khác: tôi thử tìm một hướng tiếp cận khác. Tôi sẽ tìm cách vượt qua khó khăn này. Tôi sẽ làm... để biến ý tưởng, mơ ước thành hiện thực. Do đó, muốn sáng tạo ra một sản phẩm mới cùng với phát triển chất tư duy sâu sắc, con người phải có nỗ lực ý chí, biết nuôi dưỡng khát vọng, hoài bão, niềm tin vào sự nghiệp mà mình đang theo đuổi. Bởi lẽ, khi người ta không có nhiệt tình, hứng thú thì dù việc nhỏ, đơn giản nhất cũng khó thành công; trái lại khi có động lực mạnh mẽ thúc đẩy thì dù công việc khó khăn phức tạp mấy họ cũng tìm cách vượt qua. Chúng ta hình dung, ý tưởng mới, tư duy sáng tạo như ngọn lửa còn nhu cầu, động cơ hoạt động như xăng dầu nuôi dưỡng và làm bùng cháy lên sự đam mê, sáng tạo ra sản phẩm mới. Nếu chúng ta phát triển nhu cầu và khát vọng sẽ khắc phục được mặc cảm tự ty thường có ở con người rằng "mình không có năng khiếu", "mình bất tài", "mình không thông minh"... khó mà sáng tạo được. Các nhà tâm lý học đã khẳng định rằng mặc dù thông minh là chỉ số rất cần cho sự sáng tạo song chỉ số thông minh không đồng nhất với sự sáng tạo. Do vậy, là một người bình thường bạn hoàn toàn có thể là người sáng tạo, có phẩm chất sáng tạo đáp ứng tốt đòi hỏi của xã hội hiện đại nếu bạn hiểu rõ bản chất của quá trình sáng tạo và có biện pháp tu dưỡng, rèn luyện nó trong cuộc sống.

Tài liệu tham khảo

1. Đức Uy. *Tâm lý học sáng tạo*. Nxb, Giáo dục, Hà Nội, 1999.
2. T.Makiguchi. *Giáo dục vì cuộc sống sáng tạo*. Nxb. Trẻ. TP. Hồ Chí Minh, 1994.